

JOURNAL OF RESEARCH
IN EDUCATION AND SOCIETY
EĞİTİM VE TOPLUM
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
ISSN: 2458 - 9624 (Online)

Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi/JRES, 4(2), 146-171, 2017

ÇOCUK GELİŞİMİ VE EĞİTİMİ ALANINDA İŞLETMELERDE VERİLEN EĞİTİMİN İŞLEVSELLİĞİ İLE İLGİLİ PAYDAŞ GÖRÜŞLERİ

STAKEHOLDER VIEWS ABOUT THE FUNCTIONALITY OF TRAINING GIVEN AT WORKPLACE ABOUT CHILD DEVELOPMENT AND EDUCATION

Zeynep AYKIR¹ ve Mehmet TAŞPINAR²

¹Abdulkadir Eriş Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi. Malatya, Türkiye, z.aykr87@yahoo.com.tr

²Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü. Ankara, Türkiye,
mehmettaspinar@hotmail.com

Gönderim Tarihi: 08.05.2017

Düzeltilme Tarihi: 17.11.2017

Kabul Tarihi: 20.12.2017

Öz

Bu araştırmanın genel amacı ortaöğretimde çocuk gelişimi ve eğitimi alanında işletmelerde meslek eğitimi (İŞME) ile ilgili görüşleri belirlemektir. Araştırmada nitel araştırma modeli tasarlanmış olup ölçüt örnekleme yöntemi esas alınmıştır. Malatya ili Battalgazi ilçesinde Hafize ÖZAL Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'ndeki yedi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi öğretmeni, bu okulda İŞME kapsamında uygulamalı çalışmalar yapan 14 öğrenci ve sekiz usta öğreticiden oluşmaktadır. Araştırmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme formuyla toplanarak verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre İŞME kapsamında mevzuata uygun çalışmalar yapıldığı, koordinatör öğretmenlerin uygun işyerleri belirlediği, İŞME uygulamalarının eğitim-öğretim programına uygun sürdürüldüğünden dolayı telafi eğitimine gerek görülmediği, usta öğreticilerin gerekli bilgi ve becerilere sahip olduğu, İŞME'nin mesleki deneyim kazanma, iş hayatını tanıma gibi yararları olduğu bunun yanında öğrencilere ücretlerinin zamanında ödenmemesinin temel sorun olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bulgulara dayalı olarak yapılan İŞME uygulamasının sürdürülmesi, koordinatörlerin uygulama öncesinde gerekli bilgilendirmeyi sağlaması, ücretlerin zamanında ödenmesi, ortak bir yıllık planın oluşturulması gibi önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mesleki eğitim, Çocuk gelişimi ve eğitimi, İşletmelerde meslek eğitimi, Koordinatör öğretmen

Abstract

The main objective of this research is to determine views on vocational training at workplace (İŞME) in the field of child development and education in secondary education. Qualitative research model was designed and criterion sampling method was used in the

research. Seven Child Development and Education teachers at Hafize ÖZAL Vocational and Technical Anatolian High School in Battalgazi province of the city of Malatya, and 14 students and eight master trainers working within the scope of İŞME at the above-mentioned high school make up the participants. In the study, the data were gathered in a semi-structured interview form and the content analysis method was used in the analysis of the data. It was found that operations were carried out within the scope of İŞME regulations, that the coordinator teachers determined the appropriate workplaces, that the remedial training was not needed because the İŞME operations were made in accordance with the curriculum, that the master trainers had the necessary knowledge and skills, that İŞME benefits the trainees in terms of having vocational experience and getting to know business life, and that the trainees are not paid their wages on time, which poses a problem. Based on these findings, it is suggested that the implementation of the İŞME be maintained, that the coordinators provide necessary information before the implementation, that the wages be timely paid, and that a joint yearly plan be made.

Keywords: Vocational training, Child development and education, Vocational training at workplace, Coordinator teacher

---

Giriş

Mesleki ve teknik eğitimin en önemli görevi istihdam dünyasına nitelikli iş gücü yetiştirmektir. Bireyle iş arasındaki uyumu sağlama süreci olarak tanımlanan mesleki eğitimin hedefleri arasında bireye bir meslekle ilgili bilgi, beceri, iş alışkanlıkları kazandırarak bireyin yeteneklerini çeşitli yönleri ile geliştirme yer almaktadır (Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı [EARGED], 2011). Mesleki eğitim iş, birey ve eğitimden oluşan üç boyutlu bir bütündür. Mesleki eğitimin başarısı, işin gereklerine uygun işgücü yetiştirilebilmesiyle ölçülür. İşteki değişimin mesleki eğitimin amaçlarına, içeriğine, öğrenme-öğretme süreçlerine, kullanılan araç ve gereçlere, değerlendirmede izlenen stratejilere ve öğretmenin niteliklerine anlamlı yansımaları olmaktadır. Mesleki ve teknik eğitimin temel işlevi iş hayatının talepleri ile uyumlu becerili ve teknik işgücünü yetiştirmektir (Sezgin & Taşpınar, 2009).

Ülkelerin kalkınma çabaları içinde öncelikli bir yer alan mesleki eğitim, nitelikli insan kaynağı yetiştirme açısından önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Bu nedenle pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de mesleki eğitim özel önem verilmesi gereken bir alan olarak vurgulanmıştır. Nitekim Onuncu Beş Yıllık Planda eğitim sisteminin, işgücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılamada ve işsizlik oranlarının düşürülmesinde yetersiz kaldığı belirtilerek program hedefleri içinde işgücü piyasasının ihtiyacı olan insan kaynağını yetiştirmek için mesleki eğitim programlarının ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmesi ve işgücü piyasası ile eğitim sistemi arasındaki bağın güçlendirilmesinin önemi vurgulanmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013, s.186). Bu hedefe ulaşmak ve mesleki eğitimden en üst düzeyde verim

alabilmek için iş hayatı ile mesleki ve teknik eğitim kurumlarının sıkı işbirliği içinde olması kaçınılmazdır. Tüm bunlar göz önüne alındığında işletmede meslek eğitiminin ve okul-işletme işbirliğinin önemi gittikçe artmaktadır. Ülkemizde okul işletme işbirliği bir gereklilik olarak kabul edilmekte, mesleki ve teknik eğitim büyük oranda işbirliğine dayanmaktadır. Bu uygulamada okullar; eğitim ve araştırma, işletmeler ise üretim ayağını temsil etmektedir.

Dünya’da mesleki ve teknik eğitim sistemleri karşılaştırıldığında sistem açısından gelişmiş ülkeler arasında farklılıklar görülmektedir. Karşılaştırmaya konu olan ülkeler, kendi devlet gelenekleri, örgütlenme ve önceliklerine dayalı olarak mesleki ve teknik eğitim sistemlerini oluşturmuşlardır. Ülkeler arası karşılaştırmalarda Avrupa Birliği, ABD, Japonya ve Avustralya gibi gelişmiş ülkelerin mesleki ve teknik eğitim sistemleri incelenmektedir. Avrupa Birliğinin itici gücü olarak da anılan üç büyük ekonomisi Almanya, Fransa ve İngiltere’dir. Bu üç ülke arasında da mesleki ve teknik eğitim sistemleri açısından farklılıklar bulunmaktadır (Keating, Medrich, Volkoff & Perry, 2002).

Türkiye’de mesleki ve teknik eğitimin geliştirilme çabaları içerisinde tarihsel süreçte ağırlıklı olarak üç eğitim modelinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar: Tamamı okul içerisinde olmak üzere tam zamanlı meslek eğitimine ağırlık veren “Okul Merkezli” modeller; çıraklık eğitiminde uygulanan tam zamanlı olarak işletmelerde sürdürülen “İşletme Merkezli” modeller ve okul-işletme ortaklığına dayalı işbirliği modelleri (ikili sistem) (Adıgüzel & Berk, 2009).

Okul merkezli modelde, mesleki ve teknik eğitimin tüm eğitim ve öğretim aşamaları okulda gerçekleştirilmektedir. Öğrenciler, temel akademik bilgilerin öğretildiği dersleri ve eğitimlerini aldıkları mesleklerin kuramsal bilgisini meslek öğretmenlerinden okullarda almaktadır. Mesleklerin beceri eğitimi ve uygulamaları ise okulların içindeki atölyelerde verilmektedir. Öğrenciler genellikle hafta içi tüm gün okuldadırlar ve öğrenciler 9. sınıftan 12. sınıfa doğru ilerlerken beceri eğitimlerinin verildiği atölyelerde ders saatleri artar. Okul merkezli yaklaşımda mesleki ve teknik ortaöğretim kurumları hem akademik eğitim hem de uygulamalı atölye eğitimleri verecek binalara ve ekipmanlara sahip olmak zorundadır. Ayrıca öğrencilerin atölye veya laboratuvarlardaki uygulamalı eğitimlerinde kullandıkları araç, gereç ve temrinlik malzemeler okul tarafından sağlanmak zorundadır. Okul merkezli mesleki ve teknik eğitime örnek olarak ülkemizdeki teknik liseler veya meslek yüksek okulları verilebilir. Bu tip eğitim ülkemizin yanı sıra Fransa, Belçika ve İtalya’da da uygulanmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2012).

İşletme merkezli eğitim modelinde bir diğer adıyla piyasaya dayalı eğitim modelinde mesleki- teknik eğitim, işletmeler ve özel eğitim kurumlarınca sağlanmakta ve devletin rolü çok az olmaktadır. Devletin birincil fonksiyonu bireye temel eğitimi vermek, sanayinin görevi ise bireye mesleki eğitim kazandırmaktır. Piyasa modelinde işletme, meslek eğitiminde kontrolü elinde tutan ve sorumluluğu üstlenen durumundadır. Bu sorumluluklar arasında planlama, eğitim programlarını ve politikasını belirleme sayılabilir. Eğitim programları işletmenin kanuni temsilcileri olan kuruluşlar tarafından kendi bünyelerinde veya eğitime alınacakları işletmelerde ve işletmeler dışındaki eğitim ihtiyaçlarına göre düzenlenmektedir. Genellikle pratik eğitim işletmelerde verilmektedir. Bu tür eğitimin masrafları işletmeler ve kuruluşlar tarafından karşılanmaktadır. Diğer taraftan eğitime alınan, okul sistemi dışında ücretli çalışan ve eğitim gören kişiler işçi olarak kabul edilmektedirler. Bu sistem Amerika Birleşik Devletlerinde gelişmiş olup Japonya'da yaygın bir biçimde uygulanmaktadır. Eğitime, zorunlu eğitimi tamamlamış kişiler alınmaktadır. Başarısı bir çok faktöre dayalı olan bu sistemin amacı belli bir sosyo-ekonomik alt yapıya sahip, belli bir düzeye erişmiş endüstriye sahip olmaktır (Gürol, 1997). Nitekim II. Dünya Savaşı sonrası Japonya'nın kalkınmasında mesleki eğitim sisteminin önemi ve nitelikli insan gücü yetiştirmede özel sektörün etkin rol aldığı bilinen bir gerçektir (Candor, 1987).

İşbirliğine dayalı eğitim modeli yani ikili eğitimde ise meslek standartları ve belgeler devlet, işveren, işçi kuruluşları tarafından birlikte düzenlenmekte; bu standartlara göre mesleki eğitim hükümet ve özel işletmelerin işbirliği içinde verilmektedir. En yaygın olarak çıraklık eğitiminde uygulanan bu sistem, okula ve işletmeye aynı değeri vermektedir. Öğrenciye okulda teorik eğitim verilmekte, işletmede ise öngörülen beceriler kazandırılmaktadır. Bu modelin kapsamına çıraklık eğitimi girdiği gibi meslek liselerinin uyguladığı işletmelerde meslek eğitimi uygulaması da girmektedir (Gürol, 1997). Bu sistem ile Almanya'da meslek okulları genelde temel ve uzmanlaşma olarak adlandırılan iki bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölüm, okulun ilk yılını kapsamaktadır ve tam zamanlı olarak meslek öncesi eğitim olarak ya da "dual" sistemde yarım zamanlı olarak tamamlanabilmektedir (Arnold & Münch, 1996). Almanya'da mesleki ve teknik eğitim "ikili" (dual) ya da çıraklık sistemiyle olan ilişkisine göre tanımlanır. Diğer ülkelerde ise, mesleki ve teknik eğitim kurumsal olarak ya sistemin üniversiteye yönelik olmayan okul sonrası programlarla ya da üniversiteye giden yolu görelilik olarak ne derecede kapatmasına bağlı olarak tanımlanır. Fransa gibi bazı Avrupa ülkelerinde akademik, teknik ve mesleki eğitim arasında bir ayırım yapılmamaktadırlar (Keating vd., 2002).

Türkiye’de mesleki eğitimin iş hayatının ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda, okul/kurum-işyeri ortaklaşa eğitim esasına dayalı, katılımcı bir anlayışla yapılmasının büyük önem taşıdığı geç de olsa anlaşılmıştır. Bu bağlamda mesleki ve teknik eğitim sisteminin geliştirilerek kalitesinin çağdaş standartlara yükseltilmesi amacı ile 1986 yılında 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu yürürlüğe konmuş, kanunun beraberinde okul-sanayi işbirliğini getirmesi ve genel eğitimden mesleki eğitime yönelişi hızlandırması amaçlanmıştır (Üstün & Savaş, 2012). Daha sonra yapılan düzenlemelerle ekonominin gereksinim duyduğu alanlarda yüksek nitelikli işgücü yetiştirmeye yönelik olarak mesleki ve teknik eğitimi teşvik etmek ve 21. yüzyılın talep edeceği işgücü profilini oluşturmak amacı ile 10 Temmuz 2001 tarihinde 24458 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 4702 sayılı kanun ile 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu’nun adı "Mesleki ve Teknik Eğitim Kanunu" olarak değiştirilmiştir. 3308 sayılı Kanun doğrultusunda ülkemizde mesleki eğitim ciddi bir ivme kazanmış, işletmeler mesleki eğitime dâhil edilmiştir. Böylelikle mesleki eğitim kurumlarının eksiklikleri işletmelerdeki donanımların öğrenciler tarafından kullanılmasıyla giderilmeye çalışılmıştır (Göçen, 2007).

Türkiye’de mesleki ve teknik eğitimde nitelikli iş gücünün yetiştirilmesi amacıyla örgün mesleki eğitim programları içinde mesleki ve teknik Anadolu liseleri, mesleki ve teknik eğitim merkezleri ve çok programlı Anadolu liselerinde 52 alan 204 dalda eğitim verilmektedir. Bu alanlardan bir tanesi de çocuk gelişimi ve eğitimi olup yukarıda bahsedilen okul türlerinin hepsinde bu alan yer almaktadır. Ayrıca mesleki açıköğretim lisesi yüz yüze eğitim kapsamında da alan eğitimi verilmektedir. Çocuk gelişimi ve eğitimi sektörü, çalışan kadın sayısının artması, okul öncesi ve özel eğitimin önemini fark edilmesi, okul öncesi eğitimin zorunlu eğitime dâhil edilmesi çalışmalarının sürdürülmesi nedeniyle bu alanda nitelikli eleman ihtiyacını arttırmıştır. Bu nedenlerle program çocuk gelişimi ve eğitimi alanında; problem çözme becerisine sahip, sabırlı, yeniliklere açık, iletişim kurabilen, sektörün ihtiyacına cevap verebilecek kalifiye, nitelikli eleman standardına uygun bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir.

Çocuk gelişimi ve eğitimi alanı; okul öncesi eğitim programı hazırlama, öz bakım becerileri, yetersizlik türleri ve kaynaştırma, oyunu gelişim alanları ve etkinliklerde kullanma, oyuncak hazırlama, kostüm hazırlama ve yüz boyama çalışmaları, çocukla etkili iletişim kurma, özel eğitimde öz bakım, özel eğitim programı hazırlama, yetersizlik türleri ve eğitimi ile ilgili bilgi, becerileri kazandırmaya yönelik eğitim ve öğretim verilen alandır. Alanın altında erken çocukluk eğitimi ve özel eğitim olmak üzere iki ayrı dal yer almaktadır. Bu alanda da

işletmelerde meslek eğitimi diğer örgün mesleki ve teknik alanlarda olduğu gibi Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğinin 134. maddesine göre haftada üç gün ve MEGEP çerçeve öğretim programında belirtilen haftalık ders çizelgesine göre 12. sınıfta haftada 24 saat olarak belirlenmiştir.

Türkiye’de işletmelerde yapılan mesleki eğitim sırasında karşılaşılan sorunlara yönelik özellikle endüstriyel meslek alanlarına ilişkin olmakla beraber hizmet sektörüne insan kaynağı yetiştiren mesleki eğitim alanlarını kapsayan çeşitli araştırmalara rastlanmaktadır. Bu araştırmalarda genel olarak okul-endüstri işbirliği uygulamalarının sorunları dile getirilmiş, sorunların çözümlenmesi ve uygulamanın daha etkin biçimde sürdürülmesi önerilmiştir. Buna göre belirlenen genel sorunlar, İŞME uygulamalarının mevzuat hükümlerine yeterince uygun olmadığı, okullarda verilen eğitimle işyerlerinin beklentilerinin yeterince örtüşmediği, modüler meslek eğitimi yapısının sistemde uygulanmasının güç olduğu gibi sonuçlara ulaşılmıştır (Aydemir-Akkuş, 2015; Aydın, 2004; Bölükbaşı, 2004; Ceylan, 1992; Gülsoy, 2007; Kazu, 1996; Özkan, 2013; Öztürk, 2004; Yılmaz, 2011; Yüksek, 2006). Ancak bu araştırmanın konusunu oluşturan çocuk gelişimi ve eğitimi alanına özgü araştırmaya rastlanılmadığı söylenebilir. Bu araştırma ile ortaöğretim düzeyinde çocuk gelişimi ve eğitimi alanında yapılan işletmelerde meslek eğitimi çalışmalarının güncel mevzuata uygunluğu, özellikle mesleki becerilerin öğrenilmesi açısından görüşleri ortaya koyma yönünde alana önemli bir katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın genel amacı çocuk gelişimi ve eğitimi alanında işletmelerde meslek eğitimi kapsamında yapılan çalışmaları öğrenci, öğretmen ve usta öğretici görüşlerine göre incelemektir. Bu genel amaca dayalı olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. İŞME kapsamında işyerlerinde yapılan uygulamalar mevzuat hükümlerine uygun yapılmakta mıdır?
2. İŞME yapılan işyerinin, çocuk gelişimi ve eğitimi alanında meslek eğitimi yapılabilmesi açısından uygunluk durumu nedir?
3. İŞME süresince çalışmaları incelemeye gelen koordinatör öğretmenler ne tür görevleri yerine getirmektedirler?
4. Öğrencilerin İŞME çalışmalarına uyumu nasıldır?

5. İşyerindeki İŞME uygulamalarından sorumlu olan usta öğreticinin, bilgi ve beceri yeterliliği nasıldır?
6. İŞME uygulamalarının, öğrencilere uygulanması gereken mesleki eğitim programına uygunluğu nasıldır?
7. İŞME uygulamalarının yararlı yönleri nelerdir?
8. İŞME’de yaşanan başlıca sorunlar ve bunlara ilişkin çözüm önerileri nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Nitel araştırma modeline göre tasarlanmış araştırmada olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgu bilim yönteminde temel amaç tüm katılımcıların bir olguya ilişkin deneyimlerinin neler olduğunu belirlemektir (Creswell, 2007). Buna göre araştırma sürecinde odaklanılan olgu, çocuk gelişimi ve eğitimi alanında işletmelerde meslek eğitiminin uygulaması ile ilgili görüşlerin neler olduğunu incelemektir.

Çalışma Grubu

Araştırmada öğretmen, öğrenci ve usta öğreticiler olmak üzere üç grup yer almaktadır. Bu gruplar;

a) 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Malatya ili Battalgazi ilçesindeki Çocuk Gelişimi ve Eğitimi alanında işletmeye giden 12. sınıf öğrencilerinin yer aldığı tek okul olan Hafize ÖZAL Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi’ndeki toplam yedi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi alan öğretmeninden,

b) Bu okulda işletmelerde mesleki eğitimi kapsamında okul öncesi eğitim kurumlarında uygulamalı çalışmalar yapan 14 öğrenciden,

c) Bu öğrencilerin gittikleri kurumlarda çalışan ve öğrencilerin çalışmalarından sorumlu olan sekiz usta öğreticiden oluşmaktadır.

Bu grupların oluşturulmasında amaçlı eleman örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi esas alınmıştır.

Ölçüt örnekleme yöntemindeki temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır. Burada sözü edilen ölçüt veya ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilir ya da daha önceden hazırlanmış bir ölçüt listesi kullanılabilir (Yıldırım &

Şimşek, 2013). Buna göre grupların oluşturulmasındaki temel ölçütler ilçede Çocuk Gelişimi ve Eğitimi alanında işletmeye giden 12. sınıf öğrencilerinin yer aldığı tek okulun bulunması, söz konusu okulda görevli öğretmenler için koordinatör öğretmen olmaları, öğrencileri için işyerlerine gidiyor olmaları, usta öğreticiler için ise işyerlerinde öğrencilerden sorumlu olan çalışanlar olmalarıdır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada nitel veri toplama aracı olarak öğretmen, öğrenci ve usta öğreticiler için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme sırasında oluşturulan iletişim ortamı, esnek yaklaşım ve sondaj sorular ile incelenen olguya ilişkin yaşantıların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Buna göre öğrenci, öğretmen ve usta öğreticilere aynı içeriğe sahip sekiz soru yöneltilmiştir. Bu sorular şunlardır:

1) İşletmelerde meslek eğitimi (İŞME) kapsamında işyerlerinde yapılan uygulamalar mevzuat hükümlerine (sgk primleri ve ödenen ücret, öğrenci sayısı, eğitim süresi vb.) uygun yapılmakta mıdır?

2) İŞME yapılan işyerinin, çocuk gelişimi ve eğitimi alanında meslek eğitimi yapılabilmesi bağlamında uygunluğu konusunda görüşünüz nedir?

3) İŞME süresince çalışmaları incelemeye gelen koordinatör öğretmenler hangi görevleri yerine getirmektedirler?

4) Öğrencilerin İŞME çalışmalarına uyumu nasıldır?

5) İşyerindeki İŞME uygulamalarından sorumlu olan usta öğreticinin, bilgi ve beceri yeterliliği konusunda görüşünüz nedir?

6) İŞME uygulamalarının, öğrencilere uygulanması gereken programa uygunluğu hakkında düşünceleriniz nelerdir?

7) İŞME uygulamalarının yararlı yönleri nelerdir?

8) İŞME de yaşanan başlıca sorunlar nelerdir, bunlara ilişkin çözüm önerileriniz nelerdir?

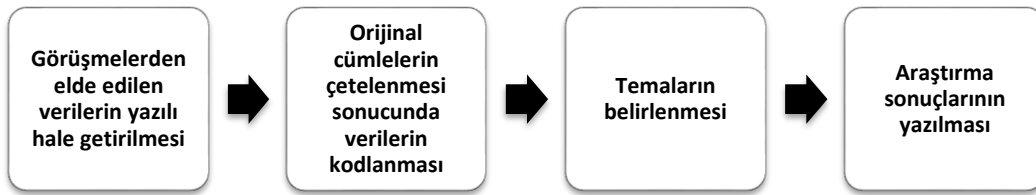
Bu sorular katılımcılara yöneltilirken anlam kayması olmayacak biçimde kişiye özgü bir anlam taşıyacak bir formata göre sorulması sağlanmıştır. Örneğin öğrencilere “İŞME çalışmalarınız sırasında....” ifadesi kullanılırken, bu kapsamdaki soru öğretmenlere “öğrencilerinizin İŞME çalışmaları sırasında...” biçiminde başlayan bir formatta yöneltilmiş,

usta öğretmenlere ise “işyerinize İŞME uygulaması yapmak üzere gelen öğrencilerin çalışmaları sırasında...” gibi giriş ifadeleri kullanılmıştır. Görüşmeler öğrencilerle ve usta öğretmenlerle işyerlerinde, öğretmenlerle ise okullarda yapılmış, gönüllülük esasına dikkat edilmiş, sesli kayıt kabul edilmediği için yazılı kayıt tutulmuştur. Görüşmeler 8 dk. ile 13 dk’lık süreler içinde yapılmıştır. Araştırma süresince etik kurallara dikkat edileceği, kişisel bilgilerin kesinlikle saklı tutulacağı, katılımcıların adları ile değil, onlara verilecek kodlarla araştırmada yer alacağı, görüşmeden önce katılımcılara bildirilmiştir. Görüşmeler sırasında katılımcıların görüşlerini herhangi bir şekilde etkileme ya da değiştirme çabası gösterilmemiş, katılımcıların görüşleri var olduğu şekliyle betimlenmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde nitel veri analizi yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Olgu bilim araştırmalarının bir gereği olarak içerik analizi yöntemiyle yaşanan olgu ile ilgili anlamlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2013). İçerik analizi süreci dört aşamadan oluşmuştur. Öncelikle çalışma grubunda yer alan katılımcılarla yapılan görüşmeler olduğu biçimiyle yazılı hâle getirilmiştir. İkinci aşamada metinler incelenmiş ve benzer açıklamalar kodlanmıştır. Üçüncü aşamada yapılan kodlamalar temalar çerçevesinde gruplanmıştır. Son aşamada ise söz konusu temalar yaşanan olgu ile ilişkilendirilip açıklanmıştır. Görüşlere dayalı olarak elde edilen nitel verilerin analizinde kullanılan içerik analizi yönteminin işlem basamakları şekil 1’de, veri analizi sonucunda belirlenen temalar ise şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 1. Görüşmelerden elde edilen verilerin içerik analiz süreci

Şekil 2. Veri analizi sonucunda belirlenen temalar

Araştırmanın Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışmaları

Araştırmada iç geçerliliği sağlamak amacıyla çoklu veri kaynakları ele alınmaya çalışılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Katılımcılarla yapılan görüşmeler sırasında elde edilen verilerin doğruluğunu test etmek amacıyla çocuk gelişimi ve eğitimi alanında İŞME uygulamaları konusunda deneyimli iki öğretmen uygulamaların yapıldığı iki işyerini tesadüfi olarak ziyaret etmiş ve gözlemlerde bulunmuş; bulguların doğruluğunu gözlemlemeye çalışmışlardır. Söz konusu öğretmenlere gözlemlerinde kullanmak üzere araştırmacılar tarafından geliştirilen gözlem formu verilmiştir. Gözlem formlarının geliştirilmesinde şekil 2’de belirlenen temalar bağlamında öğrencilerin işyerindeki etkinliklerinin programa uygunluğu, usta öğreticilerin çalışmalardaki rolü ve koordinatör öğretmenlerin işyeri ziyaretleri sırasındaki etkinlikleri odaklı gözlemlerde bulunmuşlardır. Öğretmenlere daha sonra araştırma bulguları verilmiş ve elde ettikleri gözlemleri araştırma bulguları ile karşılaştırmaları istenmiştir. Öğretmenlerin gözlemlerine ilişkin kayıtları arasındaki uyum Miles ve Huberman’in (1994) güvenirlilik formülüne ($\text{Güvenirlilik} = \frac{\text{Görüş Birliği}}{(\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı})}$) göre test edilmiştir. Elde edilen sonuca göre her iki öğretmenin gözlemlerinin bütünüyle örtüştüğü (%100) belirlenmiştir.

Araştırmada dış geçerliliği kontrol etmek için ise amaçlı eleman örnekleme yöntemlerinden eleman örnekleme ve zengin betimleme stratejilerine uygunluk esas alınmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Ölçüt örnekleme kapsamında grupların oluşturulmasındaki temel ölçütler İŞME uygulamalarında doğru değerlendirmeler yapabilecek kesim olan 12. sınıf öğrencileri, bunların İŞME uygulamalarını denetlemekle görevli öğretmenleri ve işyerlerinde İŞME

uygulamalarından sorumlu usta öğretmenlerdir. Zengin betimleme kapsamında ise katılımcıların görüşlerinden aynen alıntılara yer verilmiştir.

Araştırmanın güvenilirlik kapsamında teyit incelemesine yer verilmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Araştırmanın güvenilirlik hesaplaması ise elde edilen görüşlerin temalar çerçevesinde çözümlenmesi aşamasında iki alan uzmanı tarafından incelenmiş ve görüşlerin temalara göre uygun biçimde analizi açısından Miles ve Huberman'ın (1994) güvenilirlik formülüne (Güvenirlik = Görüş Birliği/ (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)) göre test edilmiştir. Yapılan kategori ve temalandırmanın uygunluğu konusunda bütünüyle görüş birliği ortaya çıkmıştır.

Bulgular

Araştırmada elde edilen bulgular araştırmanın alt amaçları doğrultusunda aşağıda ele alınmıştır.

1. İŞME Uygulamalarının Mevzuata Uygunluğu

İŞME uygulamalarının 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu ile Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği hükümlerine göre yapılması gerekmektedir. Bu konuda katılımcıların görüşleri Tablo 1 de sunulmuştur.

Tablo 1.

İŞME Uygulamalarının Mevzuata Uygunluğu Konusundaki Görüşler

Tema	Kategoriler	Öğrenci	Öğretmen	Usta öğretici
Mevzuata uygunluk	Eğitim süresi (haftada 2 gün) uygun	12	2	-
	SGK primleri uygun	14	7	8
	Devam durumu uygun	14	7	8
	İşyerlerinin öğrenci kabul sayısı uygun	14	7	8
	Ücret ödeme sorunu var	14	7	8
	Her şey mevzuata uygun	2	7	8

Yapılan görüşmelerde mevzuata uygunluk teması altındaki çeşitli boyutlar konusunda katılımcıların açıklamalarında yer verdikleri mevzuat boyutları Tablo 1'de kategorilendirilmiştir. Buna göre katılımcıların hepsinin bütünüyle dile getirdikleri tek sorun öğrencilere ödenen ücret konusu olmuştur. Diğer boyutlardaki uygulamaların mevzuata uygun olduğu tüm katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Bu konuda katılımcıların görüşlerinden örnekler aşağıda yer almaktadır.

Ö4: Belirtilen her şey uygun yapılmaktadır. Ama ücretlerimizin ödenmesinde gecikmeler ve sorunlar yaşanmaktadır.

ÖĞRT4: Ücretler biraz geç de olsa ödenmekte. Onun dışında devam-devamsızlık, öğrenci kabulü ile ilgili sıkıntıya rastlanmamakta.

UÖ6: Uygulamalar mevzuata uygun yapılıyor.

Buna göre çocuk gelişimi ve eğitimi alanında İŞME uygulamaları büyük ölçüde mevzuat hükümlerine uygun yürütülmektedir. Olumsuz açısından ise en önemli sorunun öğrencilerin ücretlerinin ödenmesinde yaşanan sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

2. İŞME Uygulaması Yapılan İşyerlerinin (Okulöncesi Eğitim Kurumları) Uygunluğu

İŞME uygulamalarının yapıldığı işyerlerinin çeşitli kriterler açısından (işyerine başına öğrenci sayısı, işyerinin özellikleri, programı uygulayabilmesi, araç-gereç, fiziki koşullar vb.) uygun özellikler taşıması gereklidir. Bu konuda katılımcıların görüşleri Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2.

İŞME Uygulamalarının Yapıldığı İşyerlerinin Uygulamalar İçin Uygunluğu

Tema	Kategoriler	Öğrenci	Öğretmen	Usta öğretici
İşyeri uygunluğu	İşyeri İŞME için uygun	10	7	8
	Devlet okulu olduğu için uygun	1	-	-
	Yeterli ama sınıf kalabalık	1	-	-
	Fiziki olarak yetersiz	1	-	-
	Araç-gereç yetersiz	1	-	-
İşyeri seçim kriteri	İşyeri fiziki koşulları	-	4	1
	MEB’e bağlı olması	-	1	1
	Programa uygunluk	-	5	-
	Öğretmen sayısı, öğrenci sayısı	-	1	2
	Ulaşım	-	1	1
	Öğrenci isteği	-	1	1

Görüşmeler sırasında öğrencilere İŞME uygulamaları yaptıkları işyerleri olan okul öncesi eğitim kurumlarının İŞME için uygun olup olmadığı sorulmuş, öğretmen ve usta öğreticilere ise işyerlerinin uygunluğu yanısıra söz konusu işyerlerinin seçim kriterleri de sorulmuştur. 12 öğrenciden on öğrenci ve öğretmenlerle usta öğreticilerin tamamı işyerlerinin koşullarının uygun olduğunu belirtmişlerdir. Bununla beraber sınıfların kalabalık oluşu, fiziki ve araç – gereç yetersizliği ise birer öğrenci tarafından vurgulanmıştır.

Seçim kriterleri ile ilgili bulgular incelendiğinde ise beş öğretmen öncelikle programın uygunluğunu vurgulamış, dört öğretmen de fiziki koşulları esas aldıklarını belirtmişlerdir. Usta öğreticiler ise eşit oranlarda fiziki koşullar, programa uygunluk, öğretmen, öğrenci

sayısına vurgu yapmışlar ve bunların yanı sıra ulaşım ve öğrencinin isteğinin de etkili olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerinden alınan birebir örnek alıntılar aşağıda sunulmaktadır.

Ö11: Aslında uygundur. Fakat sınıf araç gereçleri ve donanım olarak biraz eksik görüyorum.

ÖĞRT7: Genel olarak uygundur. Seçim kriterleri olarak öğrencilerin evlerine yakınlığı, okulun fiziki koşulları, öğrencilerin istekleri dikkate alınıyor.

UÖ7: Kurumun uygun olduğunu düşünüyorum. Okullar, sınıf sayısı, uygulanan program vb. ölçütleri dikkate alınıyor.

Bu bulgulara göre öğrencilerin İŞME uygulamasına gittikleri işyerleri (okul öncesi kurumları) istenilen koşulları büyük ölçüde taşımaktadır. Bu işyerlerinin belirlenmesinde öncelikle işyerinin fiziksel koşulları, programa uygunluk, MEB'e bağlı olması vb. özellikler dikkate alınmaktadır.

3. İŞME Uygulamalarında Koordinatör Öğretmenlerin Görev ve Sorumlulukları

İŞME uygulamaları için MEB tarafından yayınlanan Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği'nde (Madde: 89) belirtilen hükümlere göre koordinatör öğretmenlerin yapması gerekenler belirtilmektedir. Bu konuda katılımcıların görüşleri Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3.

Koordinatör Öğretmenlerin Hangi Görevleri Yerine Getirdiği Konusundaki Görüşler

Tema	Kategoriler	Öğrenci	Öğretmen	Usta öğretici
Koordinatör Öğretmenlerin Görev ve Sorumlulukları	Rehberlik etme	7	2	2
	Devamsızlık takibi	10	6	7
	İş dosyasını kontrol etme	7	4	2
	İşletme yetkilileriyle görüşme	10	2	3
	Koordinatörlük belgelerinin takibini yapma	9	4	6
	İşletme ve okul arası işbirliğini sağlama	11	4	2
	Programın uygulanmasında ortaya çıkan sorunları tespit etme ve çözüm bulma	8	5	3
	Gözlem yapma	6	3	2
	Etkinlik planlarını inceleme	7	4	2

Görüşmelerde koordinatör öğretmenlerin hangi görevleri yerine getirdikleri sorulmuş ve katılımcıların açıklamalarında yer verdikleri görüşler Tablo 3'te kategorilendirilmiştir. Buna göre; öğrencilerden elde edilen toplam değerlendirmeler içerisinde 11 öğrenci işletme ve okul

arasında işbirliğini sağlama görüşünü, on öğrenci ise işletme yetkilileriyle görüşme ve devamsızlık takibi görüşünü vurgulamıştır. Öğretmenlerden elde edilen görüşlere göre en yüksek görüş olarak altı kişi devamsızlık takibini ve beş kişi programın uygulanmasında ortaya çıkan sorunları tespit etme ve sorunlara çözüm bulma görüşünü belirtmiştir. Usta öğreticilerden toplanan verilerde ise en yüksek görüş olarak yedi kişi devamsızlık takibini ve altı kişi koordinatörlük belgelerinin takibini yapma görüşünü belirtmiştir.

Bu konuda katılımcıların görüşlerinden alınan birebir örnek alıntılar aşağıda sunulmaktadır.

Ö1: Genellikle her hafta anaokuluna gelerek bana rehberlik yapıyor, bazen gözlem yapıyor, anaokulundaki öğretmenimle görüşerek gerekli belgeleri imzalattıyor.

ÖGRT1: Öğrencinin düzenli gidip gitmediğini, eğitim etkinliklerine katılımını, hazırladığı planı kontrol etme, izleme, formların düzenli olarak işyeri idarecileri ve öğretmenlerinin kontrol etmesini, haftada en az bir defa işyerinde öğrenciyi gözlemleme, soru ve sorunlarını dinleme görevlerini yerine getiriyorum.

UÖ7: Devamsızlık takibi, belgelerin imzalatılması, öğrenciye rehberlik yapma, okul ve kurum arasındaki bağlantıyı sağlama görevlerini yapıyorlar.

Buna göre koordinatör öğretmenler işyerlerine gittiklerinde yapmaları gereken görevleri, belirtilen görüşlere göre büyük ölçüde yerine getirmektedirler. Öğretmenler işyeri ziyaretleri ile okul-işletme işbirliğini sağlamakta, uygulama yapan öğrencilerin çalışmalarını, devam durumlarını takip etmekte ve resmi belgelerin takibini yapmaktadırlar.

4. İŞME Uygulamalarında Öğrencilerin Çalışmalara Uyumu

İŞME uygulamalarında öğrencilerin uyumu çeşitli kriterler açısından (olumlu yönler, olumsuz yönler, güçlüklerle karşılaşılan durumlar vb.) değerlendirilmiştir. Bu konuda katılımcıların görüşleri Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerin çalışmalara uyumu teması için belirtilen görüşlere göre; öğrencilerin büyük bir çoğunluğu yani 11 kişi uyum sağladığını belirtirken öğretmen ve usta öğreticilerden elde edilen görüşler içinde de üçer kişi uyum sağlandığı görüşünü vurgulamıştır. Aynı zamanda dört öğrenci ve üç usta öğretici ilk haftalar uyumda zorluk yaşadığını belirtmiştir.

Tablo 4.

İŞME Uygulamalarında Öğrencilerin Çalışmalara Uyumu Konusundaki Görüşler

Tema	Kategoriler	Öğrenci	Öğretmen	Usta öğretici
Öğrencilerin Çalışmalara Uyumu	Uyum sağlanmakta	11	3	3
	İlk haftalar uyumda zorluk yaşanmakta	4	1	3
	Çalışma saatleri fazla bulunmakta	3	-	-
	İşyerlerinin öğrenci görev ve sorumluluklarını aşan bazı talepleri olmakta	-	2	-
	Alana ilgili ve meraklıysa sorun yaşanmamakta	-	1	1
	Usta öğretici-öğrenci arasında bazen sorun yaşanmakta	-	1	-
	Örgün eğitim öğrencilerinde uyum daha kolay sağlanmakta	-	-	1
	Üniversiteye hazırlık uyumda güçlüğe neden olmakta	-	-	1
	Öğrenci drama, müzik vb. uygulamalarda eksik, pasif kalmakta	-	-	2

Bu konuda katılımcıların görüşlerinden örnekler aşağıda yer almaktadır.

Ö2: Uyumda sıkıntı yok. Olumlu yönü daha çok. Olumsuz olarak çalışma saatini fazla buluyorum.

ÖĞRT2: Kurumdakilerin öğrenci görev ve sorumluluklarını aşan talepleri olabiliyor. İlk haftalarda okul ve işletmeyi bir arada yürütmekte zorlanıyorlar.

UÖ3: Örgün eğitim kurumlarından gelen öğrencilerin daha uyumlu, görevlerini yerine getiren dikkatli olduklarını düşünüyorum. Açık lise öğrencilerinin aynı ciddiyeti sergilediklerini gözlemlemedim.

Bu bulgularda, öğrencilerin İŞME'ye uyumu açısından belirtilen görüşlere göre büyük ölçüde bir sorun yaşanmamaktadır. Az da olsa iki usta öğretici tarafından ilk haftalarda ve bazı uygulamalarda (drama, müzik vb.) uyum sorunu yaşandığı belirtilmektedir.

5. İŞME Uygulamalarında Usta Öğreticilerin Bilgi ve Beceri Yeterliliği

İŞME uygulamalarında usta öğreticilerin bilgi ve beceri yeterliliği değerlendirmeye çalışılmıştır. Bu konuda katılımcıların görüşleri Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5 incelendiğinde usta öğreticilerin bilgi ve beceri yeterliliği teması için belirtilen görüşlere göre; elde edilen toplam değerlendirmeler içerisinde öğrencilerden yedi kişi ve usta öğreticilerden altı kişi en yüksek görüş olarak usta öğreticilerin yeterli bilgi ve beceriye sahip

olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlerden elde edilen görüşler içinde ise üç kişi AÖF mezunlarını genelde yetersiz bulduklarını belirtmiştir.

Tablo 5.

İŞME Uygulamalarında Usta Öğreticilerin Bilgi ve Beceri Yeterliliği Konusundaki Görüşler

Tema	Kategoriler	Öğrenci	Öğretmen	Usta öğretici
Usta Öğreticilerin Bilgi ve Beceri Yeterliliği	Yeterli bilgi ve beceriye sahip	7	1	6
	Fazlasıyla yeterli	6	-	-
	AÖF mezunları genelde yetersiz	-	3	-
	Kıdemi ve daha önce stajyer öğrenci deneyimi olanlar daha yeterli	-	1	1
	Kendini geliştirmeye çalışmakta	-	-	2
	Koordinatör öğretmenden rehberlik almakta	-	1	1
	Öğrenci görev ve sorumlulukları hakkında yeterli bilgiye sahip değiller	-	2	-

Bu konuda katılımcıların görüşlerinden alınan birebir örnek alıntılar aşağıda sunulmaktadır.

Ö14: Bilgi beceri konusunda çok yeterli. Zaten üniversite mezunu olduğu için her şeyi biliyor.

ÖĞRT2: Üniversite mezunu (örgün eğitim) olanların yeterliliği daha fazla. Mesleki kıdemi ve daha önce stajyer ile birlikte çalışma durumu da yeterlilikte etkili olmakta.

ÖĞRT6: Kısmi olarak yeterliler. Çocuk gelişimi alanında yetersizlik olarak en büyük eksiklik açık öğretim alanındaki öğretmenlerde görülüyor.

UÖ7: Kendimi yeterli görüyorum. Daha önceki yıllarda da stajyer öğrencim olduğu için staj ile ilgili gerekli bilgilere sahibim.

İşyerlerindeki uygulamalarda öğrencilere rehberlik eden usta öğretmenler belirtilen görüşlere göre genel olarak gerekli bilgi ve becerilere sahiptirler. Ancak AÖF mezunu olan usta öğretmenlerin bazı açılardan yeterliliklerinde sorunlar olduğu da söylenebilir.

6. İŞME Uygulamalarının Okulda Uygulanan Öğretim Programına Uygunluğu

İŞME uygulamalarında yapılan çalışmalarının ilgili meslek alanının öğretim programına uygun olarak yapılması gereklidir. Aksi hâlde öğrencilerin okulda telafi eğitimine alınması gereklidir. Bu açıdan katılımcıların görüşleri alınmış ve elde edilen veriler Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6.

İŞME Uygulamalarının İlgili Mesleğin Öğretim Programına Uygunluğu Konusundaki Görüşler

	Kategoriler	Öğrenci	Öğretmen	Usta öğretici
İşyerinin programa uygunluğu ve telafi eğitimi gerekliliği	Telafi eğitimine gerek yok	9	3	1
	Programa uygun	8	5	6
	Okulda öğrenilenler uygulanıyor	2	-	-
	Meslek okulu öğrencileri için olumlu	-	1	-
	İŞME çalışmaları gerekli	-	-	1
	Usta-öğretici ile okuldaki öğretmen birlikte program konusunda çalışmalı	-	1	-

Görüşmeler sırasında katılımcılara işletmede yapılan uygulamaların programa uygun olup olmadığı sorulmuştur. Öğrencilerin büyük çoğunluğunu oluşturan dokuz kişi telafiye gerek olmadığını, sekiz kişi ise programın uygun olduğunu belirtmiştir. Bununla beraber okulda öğrenilenlerin uygulandığı ise iki öğrenci tarafından vurgulanmıştır. Yine öğretmenlerin büyük çoğunluğunu oluşturan beş kişi ve usta öğreticilerden altı kişi programın uygun olduğunu, öğretmenlerden üç kişi ise telafiye gerek olmadığını belirtmiştir. Aynı zamanda uygulamaların olumlu olduğu, bu eğitimin gerekli olduğu, usta öğretici ve öğretmenin birlikte çalışması gerektiği ve telafiye gerek olmadığı birer katılımcı tarafından vurgulanmıştır.

Bu konuda katılımcıların görüşlerinden alınan birebir örnek alıntılar aşağıda sunulmaktadır.

Ö12: Telafi eğitimine gerek yok. Çünkü yapılması gereken bütün eğitimleri yerine getiriyoruz. Program uygulanabilirlik açısından gayet iyi.

ÖĞRT2: Telafi eğitimine gerek duyulmayacak nadir bölümlerden biri. İşletmedeki uygulama ortamında tüm ders içeriklerimiz ve daha fazlasını deneyimleme imkânı öğrencilere sunuluyor.

UÖ1: Verilen program işletmede uygulanabiliyor. Gelişim tablosuna baktığımda konular örtüşüyor. Telafiye ihtiyaç olduğunu zannetmiyorum.

Bu sonuçlarda İŞME uygulamaları, belirtilen görüşlere göre büyük ölçüde eğitim-öğretim programına uygun yapılmaktadır. Bu nedenle eksikliklerin giderilmesini amaçlayan telafi eğitimine gerek görülmemiştir.

7. İŞME Uygulamalarının Yararlı Yönleri

İŞME uygulamalarının ne tür yararları olduğu konusunda katılımcıların görüşleri alınmıştır. Elde edilen veriler Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7.

İŞME Uygulamalarının Yararlı Yönlerine İlişkin Görüşler

Tema	Kategoriler	Öğrenci	Öğretmen	Usta öğretici
İŞME Uygulamalarının yararlı yönleri	Çocukları tanıma	3	-	-
	Çocuklar ile iletişim kurma	2	-	-
	Mesleki deneyim kazanma, mesleği tanıma	12	4	-
	Üniversitedeki bölüm seçimine katkı sağlama	1	-	-
	Yaparak-yaşayarak öğrenme	4	5	4
	İşyerini, iş hayatını tanıma	2	5	5
	Yeteneklerini fark etme, kendini geliştirme	2	1	-
	Gelecekteki meslek seçimine katkı	1	-	-
	İnsanlarla iletişimi geliştirme	1	-	-
	Teoriyi uygulamaya dönüştürme	-	2	2
	İstihdama katkı, uygun olanları işe alma	-	-	2

Tablo 7 incelendiğinde İŞME uygulamalarının yararlı yönleri teması için belirtilen görüşlere göre; öğrencilerden elde edilen toplam değerlendirmeler içerisinde en yüksek görüş 12 kişiyle mesleki deneyim kazanma, mesleği tanıma görüşü olmuştur. Öğretmen ve usta öğreticilerin görüşleri incelendiğinde eşit oranlarda işyerini, iş hayatını tanıma ve yaparak-yaşayarak öğrenme görüşleri en yüksek görüş olarak ortaya çıkmıştır. Bu konuda katılımcıların görüşlerinden alıntılar aşağıda sunulmaktadır.

Ö9: Alanımızı tanıyoruz. Okulda öğrendiğimiz bilgileri burada uyguluyoruz. Gelecekteki meslek seçimine katkıda bulunuluyor.

ÖĞRT6: Meslek, teorik bilgidен ziyade yaparak yaşayarak bizzat işin içinde öğreniliyor. Öğrenciler meslek hayatına bir adım önde başlıyor.

UÖ2: Teoride öğrendiklerini pekiştirme, yaparak yaşayarak öğrenme açısından, ayrıca çalışma hayatını tanımaları açısından yararlı olduğunu düşünüyorum.

Elde edilen verilere göre İŞME uygulamalarının mesleki deneyim kazanma, yaparak yaşayarak öğrenme, iş yerini ve iş hayatını tanıma gibi önemli katkıları vardır. Bunun yanı sıra İŞME uygulamaları öğrencilerin kendilerini tanımaları, teoriyi uygulamaya dönüştürme ve istihdama katkı sağlaması açısından da yararlı sonuçları vardır.

8. İŞME’de Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

İŞME uygulamaları sırasında yaşanan sorunlar ve bunların çözümüne ilişkin katılımcıların görüşleri alınmıştır. Bu konuda elde edilen veriler Tablo 8’de yer almıştır.

Tablo 8.

İŞME Uygulamalarında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerilerine İlişkin Görüşler

Tema	Kategoriler	Öğrenci	Öğretmen	Usta öğretici
İŞME'de sorunlar	Etkinlik çok, fazla yorulma	2	-	-
	Derslere yeterli zaman kalmıyor	1	1	-
	Usta öğretici fazla görev veriyor	2	-	-
	Çocuk sayısı fazla	1	-	-
	Ücretlerin ödenmesinde sorun var	4	1	-
	İŞME uygulamaları işyerlerine göre farklılık gösterebiliyor	1	1	1
	Üniversiteye hazırlıkla birlikte zor oluyor	3	1	-
	Mesleki eğitime olumsuz bakış açısı	1	1	-
	öğrenci motivasyonunu düşürüyor			
	Öğrenciye gereksiz işler yaptırılıyor	1	-	-
	Sorun yok	5	-	3
	Koordinatör öğretmenle iletişim yetersiz	-	-	1
	Uygulama için donanım yetersiz	-	-	1
	Çözüm önerileri	Son sınıf tamamen staj-uygulama olmalı	-	1
Ücret ödeme sorunu giderilmeli		-	1	-
1 dönem okul, 1 dönem staj-uygulama olmalı		-	1	-
Usta öğretmenler eğitilmeli, bilgilendirilmeli		-	1	-
Program her yerde standart biçimde uygulanmalı		-	1	1
Öğrencilere sorumluluk verilmeli		-	1	-
Disiplin kuralları (giriş-çıkış saatleri, giyim-kuşam, telefon kullanımı vb) konularda titizlik gösterilmeli		-	1	-

Görüşmeler sırasında öğrencilere İŞME uygulamalarında yaşanan sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri sorulmuştur. Öğrencilerden beşi sorun olmadığını, dördü ücret ödemede sorun olduğunu, üçü ise İŞME uygulamalarının üniversiteye hazırlıkla birlikte zor olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca çok etkinlik yapma ve fazla görev yapma gibi sorunlar olduğunu da belirten öğrenciler vardır. Öğretmenler ise dengeli biçimde ücret ödeme, üniversiteye hazırlık ve derslere yeterli zaman ayırmama ve işyerlerine göre farklı uygulamalar olması açısından sorunlar olduğunu vurgulamışlardır. Usta öğretmenlerden üçü sorun olmadığını belirtirken biri İŞME uygulamalarından işyerlerine göre farklılıklar olabildiğini, yine bir kişi de uygulama için donanım yetersizliğini vurgulamıştır.

Öğretmenlerden gelen öneriler ile ilgili bulgular incelendiğinde eşit oranlarda son sınıfta tamamen staj-uygulama olması gerektiği, ücret ödeme sorununun çözülmesi, bir dönem okul bir dönem staj-uygulama olması gerektiği, usta öğretmenlerin eğitilmesi, öğrencilere

sorumluluk verilmesi, disiplin kurallarına uyulması gerektiği ve programın her kurumda aynı şekilde uygulanması gerektiği vurgulanmıştır.

Bu konuda katılımcıların görüşlerinden alıntılar aşağıda sunulmaktadır.

Ö8: Son yıl hem okul derslerinin olması hem stajın olması hem de üniversiteye hazırlanma konusu zor oluyor. Bunlarla ilgili Milli Eğitim bir düzenleme yapılabilir.

ÖĞRT1:...Öğrenciye fazla görev veriliyor. Stajyerin görevi çocukların sadece özbakım becerilerine yönelik çalışmalarda yardımcı olması değil eğitim etkinliklerine de birebir katılımı ve katkısı sağlanmalı...

UÖ7: Farklı okullardan gelen stajyerlerin planlarında farklılık olması. Böyle bir uygulama karmaşıklığa yol açtığı için birlik sağlanamıyor.

Bulgulara göre belirlenen başlıca sorunlar öğrencilere ücret ödeme, İŞME uygulamalarından dolayı üniversiteye hazırlık ve derslere yeterli zaman ayırmama, işyerlerine göre farklı uygulamalar olması ve gereğinden fazla görev verilmesi olarak özetlenebilir. Yaşanan sorunlara ilişkin ortaya çıkan başlıca öneriler ise son sınıfta tamamen staj-uygulama olması, ücret ödeme sorununun çözülmesi, usta öğreticilerin eğitilmesi, disiplin kurallarına uyulması ve programın her kurumda aynı şekilde uygulanması olarak özetlenebilir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırma kapsamında incelenen çocuk gelişimi ve eğitimi alanındaki İŞME uygulamalarının mevzuata uygunluğu konusunda öğrencilere ücret ödenmesi dışında diğer hususlarda bir uygunsuzluk olmadığı belirlenmiştir. 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu'nun 25. Maddesinde şu ibare yer almaktadır (Resmi Gazete, 1986):

İşletmelerde mesleki eğitim gören öğrenciler ile mesleki ve teknik ortaöğretim okul ve kurumlarında staj veya tamamlayıcı eğitim gören öğrencilere asgari ücretin net tutarının; yirmi ve üzerinde personel çalıştıran işyerlerinde % 30'undan, yirmiden az personel çalıştıran işyerlerinde % 15'inden, aday çırak ve çırağa yaşına uygun asgari ücretin % 30'undan aşağı ücret ödenemez. Bu amaçla kamu kurum ve kuruluşları gerekli tedbirleri alır.

Bu maddeye göre öğrencilere gereken oranda ücret ödenmesi gereklidir. Ayrıca Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği 134. Maddeye göre "Haftada üç gün işletmede beceri eğitimi, iki gün ise okulda veya eğitim biriminde teorik eğitim yapılması esastır." denilmektedir (Resmi Gazete, 2016). Öğrenciler sigortalı olarak çalışmakta olup, primleri devlet tarafından ödenmektedir.

Öğrencilerin mesleki eğitim uygulaması yapacakları işyerlerinin alanları ile uyumlu özellikler taşımaları, onların iş gücü piyasasının beklentileri doğrultusunda yetiştirilmeleri açısından önemi bilinen bir gerçektir (Australian Council of Educational Research [ACER], 2011). Bu

nedenle doğru işyerlerinin seçimi oldukça önemlidir. İşyerlerinin seçiminde koordinatör öğretmenlerin görevlerini yerine getirmeleri ve gerekli özeni göstermeleri önemlidir (Alparlan, 2004). Bu açıdan bakıldığında okul öncesi meslek alanında görevli koordinatör öğretmenlerin İŞME uygulaması için uygun işyerlerini belirledikleri söylenebilir. Çünkü işyerleri büyük ölçüde istenilen koşulları taşımaktadır. Bu işyerlerinin belirlenmesinde işyerinin fiziksel koşulları, programa uygunluk, MEB'e bağlı olması vb. özellikler dikkate alınmaktadır.

Koordinatör öğretmenler yapmaları gereken görevleri belirtilen görüşlere göre büyük ölçüde yerine getirmektedirler. Öğretmenler okul-işletme işbirliğini açısından önemli bir işlev üstlenmekte, işyerlerinde uygulama yapan öğrencilerin çalışmalarını izleme, devam durumlarını takip etme ve resmi prosedürlerini yerine getirme gibi görevleri yapmaktadırlar. Kâhya (2015) tarafından saç bakım hizmetleri meslek alanı için yapılan benzer bir araştırmada koordinatör öğretmenlerin işyerlerine denetim amaçlı düzenli biçimde gittikleri, görevlerini gerektiği ölçüde yaptıkları yönündeki bulgusu bu araştırma sonucunu desteklemektedir. Ayrıca Yazgeç'in (2008) ve Alparlan'ın (2004) yaptıkları araştırmalarda da benzer bir sonuç ortaya çıkmış, koordinatör öğretmenlerin görevlerini düzenli biçimde yaptıkları belirlenmiştir.

Öğrenciler İŞME'ye uyum boyutunda önemli bir sorun yaşanmamaktadır. Buna karşın ilk haftalarda ve bazı uygulamalarda (drama, müzik vb.) uyum sorunu olabilmektedir. Öğrencilerin meslek alanları ile ilgili uygulamalara kolay uyum sağlayabilmeleri, çok fazla sorun yaşamamaları bir anlamda okullarında da çocuk gelişimi ve eğitimi alanına ilişkin uygun eğitim aldıkları biçiminde de yorumlanabilir.

Usta öğreticiler, belirtilen görüşlere göre genel olarak gerekli bilgi ve becerilere sahiptirler. İŞME çalışmalarının başarısında usta öğreticilerin önemli yeri vardır. Bu nedenle usta öğreticilerin yeterli özelliklerde olması çocuk gelişimi ve eğitimi alanı İŞME uygulamalarının başarısını da artırmaktadır. Bununla beraber AÖF mezunu olan usta öğreticilerin İŞME konusunda daha etkili bilgi ve becerilere sahip olma gereksinimleri olduğu söylenebilir.

MEB Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği'nin 121. Maddesine göre öğrenciler, öğretim programındaki çalışmaların % 80'ini yapmak ve uygulamalardan başarılı olmak zorundadır. Aksi hâlde öğrencinin eksik çalışmaları tamamlamak üzere okulda telafi eğitimine alınması gereklidir. Bu açıdan bakıldığında çocuk gelişimi ve eğitimi alanında İŞME uygulamaları belirtilen görüşlere göre büyük ölçüde eğitim-öğretim programına uygun sürdürülmektedir. Bu nedenle eksikliklerin giderilmesini amaçlayan telafi eğitimine gerek olmadığı söylenebilir.

Buna karşın Alparslan'ın (2004) ve Üstün ve Savaş'ın (2010) yaptıkları araştırmalarda öğrencilerin işyerlerindeki uygulamaları orta düzeyde gerçekleştirdikleri belirlenmiştir. Bu farklılığın söz konusu araştırmaların farklı meslek alanlarında yapılmış olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

İŞME'nin önemli yararları olduğu ortaya çıkmıştır. Bunların başında mesleki deneyim kazanma, yaparak yaşayarak öğrenme, iş yerini ve iş hayatını tanıma yer almaktadır. Bunun yanı sıra öğrencilerin kendilerini mesleki özelliklerini tanımaları, teoriyi uygulamaya dönüştürmeye fırsat bulmaları ve istihdamlarına katkı sağlanması da önemli yararlar olarak özetlenebilir. Nitekim Yılmaz (2011) tarafından muhasebe meslek alanında yapılan araştırmada da öğrencilerin işyerlerinde beceri eğitimi yaparak yeni bilgi ve beceriler kazandığına yönelik bulgu bu araştırma sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Çocuk gelişimi ve eğitimi meslek alanında yapılan İŞME'de genel olarak amaca uygun çalışmalar yapılmaktadır. Bunun yanında az da olsa bazı sorunlar da vardır. Bunların başında öğrencilere ücret ödemede yaşanan güçlükler yer almaktadır. Kahya (2015) ve Yılmaz (2011) tarafından yapılan araştırmalarda ücret ödeme konusunda benzer soruna dikkat çekmektedirler. Öğrencilere İŞME'de gereğinden fazla görev verilmesi de dikkati çekebilecek sorunlardandır. Aydemir-Akkuş (2015) tarafından mesleki eğitim merkezine devam eden öğrenciler üzerinde yapılan bir araştırmada da öğrencilere işyerlerinde olması gerekenden farklı ve fazla görevler yaptırıldığı yönünde bulgular mevcuttur. Özkan (2013) tarafından ticaret lisesi muhasebe meslek alanı öğrencileri ile yapılan bir araştırmada da öğrencilerde meslekleri gereği yapılması gerekenden farklı işler yaptırıldığı yönünde bulgular yer almaktadır. Her iki araştırma sonucu bu araştırmada çok yaygın olmasa da benzer sorunun olduğu bulgusunu destekler niteliktedir. Ayrıca, İŞME uygulamalarından dolayı üniversiteye hazırlık ve derslere yeterli zaman ayırmama ve çeşitli işyerlerinde farklı uygulamalar olması diğer sorunlardandır.

Bu sorunlara ilişkin ortaya çıkan başlıca öneriler ise ücret ödeme sorununun çözülmesi, son sınıfta tamamen staj-uygulama olması, usta öğreticilerin daha nitelikli eğitim verilmesi, işyerlerinde disiplin kurallarına uyulması ve programın her kurumda aynı şekilde uygulanması olarak özetlenebilir.

Öneriler

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara dayalı olarak çocuk gelişimi ve eğitimi alanında işletmelerde mesleki eğitimi ile ilgili ve ileride yapılacak araştırmalara yönelik şu öneriler sunulmuştur:

1. Öğrencilerin iş hayatına uyumu, mesleki bilgi ve becerilerinin gelişmesi, gerçek iş ortamında yetişmeleri, mesleki tutum ve alışkanlıkları kazanmaları gibi birçok yararının bulunduğu işletmelerde meslek eğitimi sürdürülmelidir.
2. İşletmelerde meslek eğitimine giden öğrencilere, koordinatör öğretmenleri tarafından eğitime başlamadan önce işletme ve buradaki eğitimle ilgili bilgilendirme yapılmalıdır.
3. Öğrencilerin ücretleri düzenli ve zamanında ödenmelidir. Böylelikle öğrencilerin işletmede meslek eğitimine karşı ilgisi ve isteği daha da arttırılabilir.
4. Koordinatör öğretmenler, işletme yetkilileri ve usta öğreticiler işletmede mesleki eğitim görülen her dönem başında biraraya gelerek alana özel bir sözleşme hazırlayabilir.
5. Öğrencilerin uygulamalarından sorumlu olan özellikle AÖF mezunu usta öğreticilere koordinatör öğretmenler tarafından etkili eğitimler verilmelidir. Gerekli takdirde MEB hizmetiçi eğitim planlayarak bu eğitimi almış usta öğretici ve koordinatör öğretmenleri işletmede mesleki eğitim için görevlendirebilir.
6. Her eğitim öğretim yılı başında çocuk gelişimi ve eğitimi alanı zümre öğretmenleri ile işletme yetkililerinin bir araya gelerek uygulamada birlik ve beraberliği sağlamak adına alana ait işletmede meslek eğitimi yıllık planını oluşturmaları sağlanabilir.
7. Koordinatör öğretmenler işletmede öğrenci denetimini daha etkili yapmalı, bu eğitimde işletme yetkilisi ve usta öğreticiyle sürekli işbirliği içinde olmalıdır.

Kaynaklar

Australian Council for Educational Research [ACER]. (2011). *The benefits of school–business relationships*. Australia: ACER.

- Adıgüzel, O. C. & Berk, Ş. (2009). Mesleki ve teknik ortaöğretimde yeni arayışlar: Yeterliğe dayalı modüler sistemin değerlendirilmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 220-236
- Alparslan, E. (2004). *3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu uyarınca kız meslek lisesi öğrencilerine yaptırılan işletmelerde meslek eğitimi uygulamasının değerlendirilmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Arnold, R. & Münch, J. (1996). *Questions and answers on the dual system of vocational training in Germany*. Federal Ministry of Education, Science, Research and Technology, Bonn, Germany.
- Aydemir-Akkuş, A. (2015). *Ostim Mesleki Eğitim Merkezine devam eden öğrencilerin mesleki eğitim uygulamalarına ilişkin görüşleri*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Aydın, A. (2004). *İşletmelerde staj yapan Teknik ve Anadolu Teknik lisesi bilgisayar (yazılım-donanım) bölümü öğrencilerinin staj çalışmalarının değerlendirilmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Bölükbaşı, A. (2004). *Kız teknik öğretim tekstil-konfeksiyon alan öğretim programında kazandırılan teknik bilgi ve becerilerin uygulamalarla tutarlılığı*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Candor, L. (1987). The role of the private sector in vocational education and training: The case of Japan's special training schools. *The Vocational Aspect of Education*, XXXIX(103), 3541. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/1040834730800287102> sayfasından erişilmiştir.
- Ceylan, M. (1992). *3308 Sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitimi Kanunu uyarınca endüstri meslek lisesi öğrencilerine yaptırılan meslek eğitimi uygulamasının değerlendirilmesi*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Creswell, J.W. (2007). *Qualitative inquiry and research desing: Choosing among five approaches*. (2.b.). California: SAGE.
- Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı [EARGED]. (2011). *İşletmelerde mesleki eğitim ile staj uygulamalarının değerlendirilmesi*. Ankara: MEB.

- Göçen, A. (2007). *Meslek lisesi son sınıf öğrencilerinin işletmelerde gördüğü temel beceri eğitiminin etkililiğine yönelik öğrenci görüşlerinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Gülsoy, B.Ş. (2007) *Endüstri meslek lisesi elektrik-elektronik bölümünde öğrenim gören öğrencilerin işletmede mesleki eğitimde uygulanan mesleki eğitim (staj) çalışmalarının değerlendirilmesi*. (Yüksek lisans tezi) <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Gürol, M. (1997) *Okul sanayi işbirliği*. Ankara: Pegem.
- Kahya, Ö. (2015). *Mesleki eğitim merkezi güzellik ve saç bakım hizmetleri alanında öğrenim gören öğrencilere, işletmelerde uygulanan mesleki eğitim (Pratik eğitim) çalışmalarının değerlendirilmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018*. Ankara.
- Kazu, İ.Y. (1996). *Endüstriyel mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarındaki işletmelerde meslek eğitimi uygulamalarının değerlendirilmesi (Bursa, Adıyaman, Diyarbakır, Elazığ ve Malatya iller örneği)*. (Doktora tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Keating, J., Medrich, E., Volkoff, V. & Perry, J. (2002). *Comparative study of vocational education and training systems*. Kensington Park: NCVER.
- Miles, M.B. & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. (2.b.). California: Sage.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2012). *Mesleki ve teknik eğitim çalıştayı*. Antalya.
- Özkan, F. (2013). *Ticaret meslek lisesi muhasebe bölümü öğrencilerinin işletmelerde beceri eğitimi uygulaması, uygulamanın verimliliğinin artırılması ve uygulamada karşılaşılan sorunlar: Gaziantep ilinde bir uygulama*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Öztürk, M. (2004). *Ortaöğretim kurumlarında tekstil alanında eğitim gören öğrencilerin işletmede uygulanan mesleki eğitim (staj) çalışmalarının değerlendirilmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Resmi Gazete. (1986). Mesleki Eğitim Kanunu. (3308 Kanun Nolu). 19139. (Haziran, 1986)
- Resmi Gazete. (2016). Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği. 29871. (Ekim, 2016)

- Sezgin, İ. & Taşpınar, M. (2009). *Mesleki ve teknik eğitime öğretmen yetiştirme uygulamaları*. Türkiye'nin Öğretmen Yetiştirme Çıkması Ulusal Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri. Başkent Üniversitesi, Ankara.
- Üstün, G. & Savaş, D. (2010). İşletmelerde yapılan beceri eğitiminin amacına ve mesleki eğitim yönetmeliği hükümlerine göre uygulanma düzeyi hakkında kız meslek lisesi öğrencilerinin görüşleri. *Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 43(1), 1-16.
- Üstün, G. & Savaş, D. (2012). Kız meslek liselerinin işletmelerde yapılan beceri eğitimini planlama ve değerlendirme uygulamalarını gerçekleştirme düzeyi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 165-177.
- Yazgeç, S. (2008). *Mesleki eğitim merkezi metal teknolojisi-makine teknolojisi bölümlerinde öğrenim gören öğrencilere, işletmelerde uygulanan mesleki eğitim (Pratik eğitim) çalışmalarının değerlendirilmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9.b.). Ankara: Seçkin.
- Yılmaz, Y. (2011). *İşletmelerde beceri eğitimi uygulamasının muhasebe eğitimine katkısı ve Erzurum il genelindeki ticaret meslek liselerinde muhasebe eğitimi alan öğrenciler üzerinde bir uygulama*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Yüksek, Ö. (2006). *Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında işletmede beceri eğitimi uygulamasının işletme ve öğrenci açısından değerlendirilmesi (Elektronik-Bilgisayar bölümleri)*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.